

Μαρία Γερολυμάτου

Εισαγωγές οίνου στην Κωνσταντινούπολη από τα μέσα του 14ου μέχρι τα μέσα του 15ου αιώνα

Οι πρώτες αναφορές σχετικά με την κυκλοφορία του μονεμβάσιου οίνου στην Κωνσταντινούπολη χρονολογούνται στις αρχές του 13ου αιώνα. Ο λόγιος κληρικός, Νικόλαος Μεσαρίτης, που συμμετέσχε το 1214 ως απεσταλμένος του Θεοδώρου Α΄ Λάσκαρι στις συνομιλίες για την Ένωση των Εκκλησιών στην Κωνσταντινούπολη, αναφέρει μεταξύ των οίνων, που προσεφέρθησαν στη διάρκεια δείπνου, τον Λέσβιο, που κατά τον συγγραφέα υπερέβαινε σε γλυκύτητα το μέλι, τον Χίο που ήταν γλυκός και ελαφρά στυφός ταυτόχρονα¹, τον Ευβοέα που διακρινόταν για το άρωμά του, και, τέλος, τον Μονεμβάσιο, για τον οποίο ο Μεσαρίτης δεν δίνει κανένα ποιοτικό χαρακτηρισμό αρκούμενος στην πληροφορία ότι προσφερόταν άφθονα (*εις πλησμονήν ήμιν έκρινάτο*)². Υποθέτω ότι οι μορφωμένοι συγγραφείς είχαν υπ' όψιν τους διάφορους στερεότυπους χαρακτηρισμούς για τα κρασιά της Λέσβου και της Χίου, τα οποία έχαιραν μεγάλης εκτίμησης ήδη από την Αρχαιότητα, όπως και για τον Ευβοέα, τον οποίο επαινούσαν ιδιαίτερα οι συγγραφείς του τέλους του 12ου και των αρχών του 13ου αιώνα³. Δεν συνέβαινε, ίσως, το ίδιο και για τον Μονεμβάσιο, ο οποίος αρχίζει να γίνεται ευρύτερα γνωστός τον 13ο αιώνα. Υπάρχουν σίγουρες μαρτυρίες, τουλάχιστον για τον Χίο, ότι διεκινείται στην Κωνσταντινούπολη τόσο τον 12ο⁴, όσο και τον 15ο αιώνα⁵. Αγαπητός στην

1. Για τον χαρακτήρα διασήμων οίνων της Αρχαιότητας, βλ. Στ. Κουράκου-Δραγώνα, Ισμαρικός και Πράμνιος: φιλολογική και οινολογική διερεύνηση των ομηρικών οίνων, στο *Τέχνη και τεχνική στα αμπέλια και τους οινεώνες της Β. Ελλάδας*, Αθήνα 2002, 36-77, ιδιαίτερα 70-4.

2. Μεσαρίτης, *Λόγος Κατηχητικός*, 21.

3. Μιχαήλ Χωνιάτης, *Ἐπιστολαί* (Κολοου) αρ. 50.62-3.

4. *Πτωχοπρόδρομος* (Eideneier), 148.181, 160.395.

5. U. Dorini-T. Bertelè (εκδ.), *Il libro dei conti di Giacomo Badoer*, Ρώμη 1956, 47.19, 21 και 82.32.

πρωτεύουσα ήταν επίσης ο κυζικηνός οίνος⁶. Η διακίνησή του, ωστόσο, ήταν περιορισμένη και δεν κατάφερε να γίνει ευρύτερα γνωστός. Ενδέχεται η παραγωγή να ήταν μικρή και να μην συνέφερε η εμπορευματοποίησή του ή ο ανταγωνισμός του γειτονικού Τριγλείας, ο οποίος ήταν της μόδας την ίδια περίοδο, να είχε αποβεί υπέρ του δεύτερου.

Ο Μονεμβάσιος, αντίθετα, που μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 14ου αιώνα χαρακτηρίζει κρασί με προέλευση τη Μονεμβασία⁷, αρχίζει να γίνεται όλο και πιο διάσημος. Υποθέτω ότι στα χρόνια του Ανδρονίκου Β⁸ και πιθανώς του Ανδρονίκου Γ' το εμπόριο του Μονεμβάσιου βρισκόταν στα χέρια μονεμβασιωτών εμπόρων εγκατεστημένων είτε στη Μονεμβασία είτε στις Πηγές της Μικράς Ασίας. Οι Μονεμβασιώτες των Πηγών χάρις στα ιδιαίτερα προνόμια που είχαν λάβει από τον Ανδρόνικο Β' και τον Ανδρόνικο Γ'⁹ —μείωση του κομμερκίου που κατέβαλλαν κατά την εισαγωγή εμπορευμάτων στην Κωνσταντινούπολη αρχικά στο 2%¹⁰ και αργότερα στο 1%¹¹ —, αποκτούσαν σημαντικότητα πλεονέκτημα σε σχέση με όλους τους ανταγωνιστές τους. Εν πάση

6. Μανουήλ Φιλής, *Στίχοι διάφοροι* (Miller), τόμ. 1, αρ. 235, σ. 435-6.

7. Ο Ιωάννης Χούμνος, παρακοιμώμενος της σφενδόνης και γιος του Νικηφόρου Χούμνου, κάνει υπαινιγμό σε επιστολή του για τους οίνους από Τριγλείας ή Δωρικού *ἐκ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Μονεμβασίας*: J.-F. Boissonade, *Anecdota nova*, Παρίσι 1844 (ανατ. Hildesheim), 216. Ο Ιωάννης Χούμνος πέθανε μεταξύ των ετών 1332 και 1339, πράγμα που σημαίνει ότι μέχρι τότε ο Μονεμβάσιος ήταν ο οίνος με προέλευση τη Μονεμβασία [J. Verpeaux, *Notes prosopographiques sur la famille Choumnos, Byzantinoslavica* 20 (1959), 259]. Για την αμπελοκαλλιέργεια στην περιοχή της Μονεμβασίας, βλ. πολύ σύντομα Η. Kalligas, *Monemvasia, Seventh-Fifteenth Centuries*, στο *EHB*, τόμ. 2, 889.

8. Τον Αύγουστο του 1320 βενετικό πλοίο επετέθη κοντά στην Κέα σε μονεμβασιώτικο πλοίο στο φορτίο του οποίου υπήρχαν, μεταξύ άλλων, λάδι και κρασί: *Diplomatarium venetolevanticum*, τόμ. 1, 126.

9. Το χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Β' υπέρ των Μονεμβασιωτών των Πηγών είναι έμμεσα γνωστό από το χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Γ': P. Schreiner, *Ein Prostagma Andronikos' III. für die Monembasien in Pegai* (1328) und das gefälschte Chrysobull Andronikos' II. für die Monembasien im byzantinischen Reich, *JÖB* 27 (1978), 207.1-6.

10. Schreiner, *Prostagma*, 207.3-8.162.

11. Υπάρχει μεγάλη συζήτηση σχετικά με τη γνησιότητα του χρυσοβούλλου το οποίο μειώνει το κομμέρτιο από 2% σε 1% όχι μόνο για τους Μονεμβασιώτες των Πηγών, όπως γίνονταν στο πρόσταγμα του Ανδρονίκου Γ' του έτους 1328, αλλά για τους από τῆς θεοσώστου πόλεως Μονεμβασίας και από τῶν Πηγῶν εὐρισκόμενοι και κατοικοῦντες ἀρτίως εἰς τε τὴν θεοδόξαστον... Κωνσταντινούπολιν (Schreiner, *Prostagma*, 217. 1-3). Το συγκεκριμένο έγγραφο περιλαμβάνεται στο Χρονικό του Μακαρίου Μελισσηνού (Μακάριος Μελισσηνός, *Χρονικόν*, στο: Γεώργιος Σφραντζής, *Τὰ καθ' ἑαυτὸν 1401-1477* (Grecu) —νέωτερη κριτική έκδοση από τον Schreiner, *Prostagma*, 217-25. Ο Schreiner (*Prostagma*, 214-5) αμφισβήτησε με σοβαρά επιχειρήματα τη γνησιότητα του χρυσοβούλλου, το οποίο φέρει εσωτερική χρονολογία τον

περιπτώσει, τα προνόμια αυτά δίνουν το μέτρο της συμμετοχής των Μονεμβασιωτών των Πηγών στο διαπεριφερειακό εμπόριο της Κωνσταντινούπολης κατά το πρώτο μισό του 14ου αιώνα¹². Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι η εμπορευματοποίηση του Μονεμβάσιου παρουσίαζε οικονομικό ενδιαφέρον. Άλλωστε το πρόσταγμα του 1328 αναφέρεται ρητά στο οινεμπόριο¹³.

Η τύχη του Μονεμβάσιου δοκιμάστηκε και βορειότερα. Από την Κωνσταντινούπολη εξαγόταν στην Τάνα, τη μεγάλη αποικία των Δυτικών στην Αζοφική θάλασσα. Την πληροφορία αντλούμε από το έργο *La pratica della mercatura*, όπως έγινε γνωστό στα μέσα του 18ου αιώνα το πόνημα του φλωρεντινού Francesco Balducci Pegolotti, *Libro di divisamenti di paesi e di misure di mercatantie*¹⁴. Ο Pegolotti, εμπορικός πράκτορας του οίκου Bardi, ενός από τους εξέχοντες οίκους της Φλωρεντίας τον 14ο αιώνα, συνέθεσε το έργο του γύρω στο 1330-1340, ενσωματώνοντας υλικό που είχε συγκεντρώσει στη διάρκεια της μακράς σταδιοδρομίας του, οι πρώτες μαρτυρίες για την οποία χρονολογούνται το 1310¹⁵. Σε ένα από τα πρώτα κεφάλαια του έργου, που έχει ως αντικείμενο την αγορά της Τάνα, αναφέρεται το *vino di Malvagia*, το οποίο μάλιστα επωλείτο με το μέτρο. Εκτός από το *vino di Malvagia*, οι άλλοι δύο οίνοι που είχαν ζήτηση στην Τάνα ήταν ο οίνος της Τρίγλειας (*vino di Triglia*), πολίχνης στη νότια ακτή της Προποντίδας, απέναντι από την Κωνσταντινούπολη, και οι κρητικοί οίνοι (*vini di Chandia*)¹⁶, διάσημοι ήδη από το 12ο αιώνα¹⁷, οι οποίοι πωλούνταν με το μέτρο. Είναι καλά τεκμηριωμένο από άλλες πηγές ότι τον οίνο της Τρίγλειας εμπορεύονταν οι Γενουάτες, από τις

μήνα Νοέμβριο του έτους 1316. Υπέρ της γνησιότητας τάσσεται η Χ. Καλλιγά (*Η βυζαντινή Μονεμβασιά και οι πηγές της ιστορίας της*, Αθήνα 2003, 159-81), σύμφωνα με την οποία το χρυσόβουλλο χρονολογείται στην πραγματικότητα τον Νοέμβριο του 1336, ενώ αποδίδει το σφάγμα στη χρονολογία στον αντιγραφέα. Τελευταία ο Ε. Kislinger [*Die zweite Privilegirkunde für die Pegai-Monemvasioten - eine Fälschung?*, *JÖB* 53 (2003) 205-27] υποστήριξε ότι το χρυσόβουλλο στηρίζεται σε γνήσια έγγραφα που απολύθηκαν μεταξύ των ετών 1367-1373 υπέρ των Μονεμβασιωτών των Πηγών στους οποίους πράγματι παραχωρήθηκε περαιτέρω μείωση του κομμερκίου από 2% σε 1% και ότι σε μεταγενέστερη εποχή χαλκεύθηκε ένα έγγραφο που αναφέρεται όχι μόνο στους Μονεμβασιώτες των Πηγών αλλά στους απανταχού Μονεμβασιώτες.

12. Για την ανάμιξη των Μονεμβασιωτών στο εμπόριο αυτήν την εποχή, βλ. Α. Laiou, *The Byzantine Economy in the Mediterranean Trade System*, *DOP* 34-35 (1980-1981), 205-7.

13. Schreiner, *Prostagma*, 211. 29.

14. Βλ. Pegolotti, 24. Το πρόσταγμα του 1328 αναφέρεται σε μονεμβασιώτικα πλοία με προέλευση είτε από της άνω θαλάττης είτε και από της κάτω: Schreiner, *Prostagma*, 211. 27-8.

15. Pegolotti, xiii-xv.

16. Pegolotti, 24.

17. *Πτωχοπρόδρομος*, 157. 332.

τελευταίες ήδη δεκαετίες του 13ου αιώνα¹⁸. Η οθωμανική κατάληψη της Τρίγλειας κατά τη διάρκεια της τέταρτης δεκαετίας του 14ου αιώνα δεν ήταν εμπόδιο για το οινεμπόριο, δεδομένων των προνομιακών σχέσεων των Γενουατών με τους Οθωμανούς από τα πρώτα ήδη χρόνια ίδρυσης του οθωμανικού εμιράτου¹⁹, αλλά και του γεγονότος ότι ούτε οι Οθωμανοί ούτε τα υπόλοιπα τουρκικά εμιράτα απαγόρευαν το οινεμπόριο²⁰. Ο οίνος της Τρίγλειας, μάλιστα, ήταν αρκετά ακριβός: στα μέσα του 14ου αιώνα η τιμή του στην αγορά της Κωνσταντινούπολης ανερχόταν σε 0,68 υπέρπυρα το μέτρο²¹. Όσον αφορά στην τρίτη μεγάλη ομάδα, τους οίνους κρητικής προέλευσης (*vini di Candia*), η διακίνησή τους γινόταν από τους Βενετούς και την εποχή αυτή είναι δύσκολο να περιελάμβαναν Μονεμβάσιο. Η πρώτη μαρτυρία για τον κρητικό Μονεμβάσιο χρονολογείται το έτος 1339²², πράγμα που σημαίνει ότι η καλλιέργεια της συγκεκριμένης ποικιλίας πρέπει να άρχισε λίγα χρόνια νωρίτερα, πιθανώς στις αρχές της δεκαετίας. Αυτό που μπορούμε να πούμε συσχετίζοντας το *vino di Malvagia* με το *vino di Triglia* και τα *vini di Candia* είναι ότι *vino di Malvagia* του Pegolotti προέρχεται από τη Μονεμβασία. Οι διάσημοι *vini di Candia*, οι οποίοι από τις αρχές του 14ου αιώνα εξαγόταν στη δυτική Ευρώπη²³ υπό καθεστώς φορολογικής ατέλειας —ένδειξη της επιθυμίας της Γαληνοτάτης να προωθήσει το συγκεκριμένο είδος— δεν συμπεριελάμβαναν ακόμα Μονεμβάσιο.

Η παραχώρηση από το Βυζάντιο φορολογικών προνομίων στους Βενετούς και τους Γενουάτες τους είχε καταστήσει ουσιαστικά κυριάρχους στο εμπόριο της Κωνσταντινούπολης. Το 1261, λίγους μήνες πριν από την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης, ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος παραχώρησε στους Γενουάτες το δικαίωμα να εμπορεύονται ελεύθερα σε όλη την επικράτεια, ακόμα και στις περιοχές που στο μέλλον θα ανακαταλάμβανε, χωρίς να πληρώνουν κανένα φόρο. Αυτή ήταν η πρώτη φορά που οι Γενουάτες απο-

18. M. Gérolymatou, *Le commerce, VIIe-XVe siècle*, στο B. Geyer - J. Lefort (επιμ.), *La Bithynie au Moyen Age*, Παρίσι 2003, 491-2.

19. Για τις ιδιαίτερες σχέσεις Γενουατών και Οθωμανών, βλ. K. Fleet, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State. The Merchants of Genoa and Turkey*, Καίμπριτζ 1999, 10-1.

20. Fleet, *European and Islamic Trade*, 74-9.

21. A. E. Laiou, *Un notaire vénitien à Constantinople: Antonio Bresciano et le commerce international en 1350*, στο M. Balard - A. Laiou - C. Otten-Froux (επιμ.), *Les Italiens à Byzance*, Παρίσι 1987, 122, αρ. 21.

22. *Franciscus de Cruce*, αρ. 119.

23. Το 1317 η Σύγκλητος της Βενετίας απαγόρευε την εξαγωγή *sub colore vini Crete* οίνων διαφορετικής προελεύσεως οι οποίοι βαφτίζονταν κρητικοί για να επωφεληθούν από την

κτούσαν πλήρη φορολογική απαλλαγή στο Βυζάντιο²⁴. Μάλιστα, ο αυτοκράτορας απάλλαξε από το κομμέρκιο και όλους όσοι είτε αγόραζαν από τους Γενουάτες είτε πωλούσαν σε αυτούς²⁵. Η διευκρίνιση αυτή, που σίγουρα περιελήφθη ύστερα από απαίτηση της Γένουας, είχε μεγάλη σημασία. Συχνά το κράτος έμπαινε στον πειρασμό να εισπράττει από τους υπηκόους του που συναλλάσσονταν με ξένους εμπόρους το κομμέρκιο από το οποίο είχε απαλλάξει τους δευτέρους²⁶. Αυτό πρακτικά σήμαινε ότι ο βυζαντινός έμπορος δεν είχε κανέναν ιδιαίτερο λόγο να αγοράσει από Βενετό ή Γενουάτη, αφού το όποιο όφελος που απέρρεε από τη δυνατότητά του να προμηθεύεται το εμπόρευμα σε χαμηλότερη τιμή —επειδή δεν είχε επιβαρυνθεί με φόρους— εκμηδενιζόταν τελικά από το γεγονός ότι ο ίδιος έπρεπε να καταβάλει κανονικά ολόκληρο το κομμέρκιο. Η σημασία της διάταξης θα φανεί πολύ καλά έναν περίπου αιώνα αργότερα, όπως θα αναφερθεί παρακάτω. Λίγα χρόνια μετά, το 1265, ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος παραχώρησε και στη Βενετία καθολική φορολογική απαλλαγή²⁷. Ο Pegolotti σημειώνει επιγραμματικά: *Gienovesi e viniziani sono franchi entrando e uscendo, que non pagano niente*²⁸. Μάλιστα το 1269 οι Βενετοί επέτυχαν και αυτοί με τη σειρά τους απαλλαγή από το κομμέρκιο όλων των Βυζαντινών που συναλλάσσονταν με εμπόρους της Γαληνοτάτης.

Οι οικονομικές συνέπειες αυτών των προνομίων ήταν επαχθείς τόσο για τα κρατικά ταμεία, όσο και για τους βυζαντινούς εμπόρους, οι οποίοι δεν μπορούσαν να αντέξουν τον ανταγωνισμό των Δυτικών. Ήδη από την εποχή του Ανδρονίκου Β΄ (1282-1328) έγιναν απόπειρες να μετριάσουν οι αρνητικές για τα δημόσια οικονομικά αλλά και τους υπηκόους συνέπειες²⁹. Ειδικότερα, όσον αφορά στο οινεμπόριο, ο Ιωάννης ζ΄ Καντακουζηνός αποφάσισε γύρω

απαλλαγή από φόρους που ίσχυε για την εξαγωγή των κρητικών οίνων (Θεοτόκης, *Άποφάσεις*, αρ. 31, 87-8)· πβ. Γάσπαρης, *Η γη και οι αγρότες*, 85-6.

24. JGR, τόμ. 1, 491.

25. JGR, τόμ. 1, 491: *item promisit et convenit (imperium nostrum), quod non imponet aut exigit nec exigi facit ab aliqua persona aliquod novum commercium... de illis mercationibus, quas emit a Januensibus nec ipsis vendiderit*.

26. M. Pozza-G. Ravagnani (εκδ.), *I trattati con Bisanzio. 992-1198*, Βενετία 1993, αρ. 3, 55. Βλ. επίσης Μ. Γερολυμάτου, *Αγορές, έμποροι και εμπόριο στο Βυζάντιο* (υπό έκδοση).

27. MM, τόμ. 3, 80-1. Βλ. επίσης J. Chrysostomides, *Venetian commercial privileges under the Paleologi*, *Studi veneziani* 12 (1970), 268-9.

28. Pegolotti, 41.

29. Chrysostomides, *Privileges*, ό.π., 318 κ.ε.

στο 1347-1348³⁰ να επιβάλει φορολογία στους βυζαντινούς οινοπαραγωγούς και στους οινεμπόρους που αγόραζαν από αυτούς. Όπως, μάλιστα, σημειώνει ο ίδιος στην *Ιστορία* του, ενώ ο φόρος για τους οινοπαραγωγούς ανερχόταν σε 1 χρυσό νόμισμα για κάθε 50 μέτρα παραγόμενου οίνου (*ὑπὲρ πεντήκοντα χαῶν χρυσίον ἐν τελεῖν*), για τους οινεμπόρους ανερχόταν στο διπλάσιο, επειδή, σύμφωνα με τον Καντακουζηνό, αφ' ενός μεν αυτοί γίνονταν πλουσιότεροι από το εμπόριο, αφ' ετέρου κέρδιζαν τα χρήματα αυτά χωρίς κόπο³¹. Χαρακτηριστική ένδειξη της αντιπάθειας του Καντακουζηνού για τους εμπόρους³². Αν και δεν υπάρχει ρητή αναφορά σε ξένους οινεμπόρους, είναι σαφές ότι το μέτρο έθιγε κυρίως τα συμφέροντα των Δυτικών, ίσως και άλλων ομάδων όπως οι Μονεμβασιώτες των Πηγών, ενώ αποτελούσε σαφή παραβίαση των διατάξεων σύμφωνα με τις οποίες απαλλάσσονταν από κάθε είδους φόρο όλοι οι συναλλασσόμενοι με Βενετούς και Γενουάτες. Το μέτρο του Καντακουζηνού έθιγε ιδιαίτερα τους τελευταίους, αν κρίνουμε από την άμεση αντίδρασή τους. Η ενσωμάτωση στη συνθήκη, που υπεγράφη μεταξύ Βυζαντίου και Γένοβας το 1352³³, ειδικών όρων που αφορούσαν στο οινεμπόριο είναι απόδειξη της σημασίας που είχε ο τομέας αυτός για τα οικονομικά συμφέροντα της Γένοβας. Η συνθήκη αναφέρεται σε κρασί που πωλούσαν οι Βυζαντινοί (σε Γενουάτες) στο Πέραν, την έδρα της γενονατικής εγκατάστασης, ή *in burgis*, καθώς και σε κρασί που οι Γενουάτες έφερναν προς πώληση στη βυζαντινή πρωτεύουσα³⁴.

30. Αυτή είναι η χρονολόγηση που προτείνει ο Ν. Οικονομιδής, *Hommes d'affaires grecs et latins à Constantinople (XIII-XV siècles)*, Μόντρεαλ 1979, 47 σημ. 45.

31. Ιωάννης Καντακουζηνός, *Ιστοριών βιβλία δ'* (Schopen), τόμ. 3, 80-1.

32. Για τις αντιλήψεις των συγγραφέων των μέσων του 14ου αι. και ειδικότερα του Καντακουζηνού, σχετικά με το χρήμα, βλ. Τ. Λουγγής, *Βυζαντινές λόγιες απόψεις περί χρήματος και αγοράς το 14ο αιώνα*, στο Ν. Μοσχονάς (επιμ.), *Χρήμα και αγορά στην εποχή των Παλαιολόγων*, Αθήνα 2003, 349-63 και ιδιαίτερα 353 κε.

33. Το 1351-1352 ο συνασπισμός Βυζαντίου-Βενετίας-Αραγώνας συγκρούστηκε με τη Γένοβα και ηττήθηκε στη ναυμαχία του Βοσπόρου. Βλ. σχετικά Μ. Balard, *A propos de la bataille de Bosphore. L'expédition génoise de Paganino Doria à Constantinople (1351-1352)*, *TM* 4 (1970), 431-69.

34. *JGR*, τόμ. 1, 597· πβ. C. Kyrris, John Cantacuzenus, the Genoese, the Venetians and the Catalans (1348-1354), *Βυζαντινά* 4 (1972), 348· Οικονομιδής, *Hommes d'affaires*, ό.π., 48-50. Για την οικονομική σημασία των εισαγωγών οίνου στο Πέραν και τα εισοδήματα που απέφερε η συγκεκριμένη δραστηριότητα στη γενονατική διοίκηση, βλ. Μ. Balard, *L'organisation des colonies étrangères dans l'Empire byzantin (XIIe-XVe siècles)*, στο V. Kravari-J. Lefort-C. Morrisson (επιμ.), *Hommes et richesses*, τόμ. 2, Παρίσι 1991, 273.

Δεδομένου ότι οι Γενουάτες επέβαλλαν στο Πέραν φόρο 2%³⁵, συνέφερε τους βυζαντινούς παραγωγούς να πωλήσουν το κρασί τους στο Πέραν, ενώ οι Γενουάτες μπορούσαν στη συνέχεια να πωλήσουν το κρασί αυτό αφορολόγητο στην Κωνσταντινούπολη. Διαβλέπει κανείς τον τρόπο με τον οποίο τα συμφέροντα των βυζαντινών οινοπαραγωγών συναντούσαν αυτά των γενοατών οινοεμπόρων ώστε, εναρμονισμένα πλέον, να παρακάμψουν το βυζαντινό φορολογικό σύστημα. Στην αντιμετώπιση της κατάστασης αυτής, η οποία πιθανόν αφορούσε και σε άλλα είδη και είχε ως συνέπεια την απώλεια εσόδων για το Βυζάντιο, απέβλεπε η απόφαση του Ιωάννη Καντακουζηνού να μειώσει το κομμέρκιο για τους βυζαντινούς εμπόρους από 10% σε 2%³⁶. Με αυτόν τον τρόπο οι Βυζαντινοί δεν είχαν πλέον λόγο να πωλήσουν τα εμπορεύματά τους στους Γενουάτες στο Πέραν, αφού στην Κωνσταντινούπολη θα φορολογούνταν με τον ίδιο ακριβώς φορολογικό συντελεστή.

Το ενδιαφέρον των βυζαντινών αυτοκρατόρων για το οινομπόριο και η αγωνία τους να ελέγξουν την ανάμειξη των Δυτικών σε αυτό υπήρξαν έντονα σε όλο το δεύτερο μισό του αιώνα. Λίγα χρόνια μετά τις άκαρπες προσπάθειες του Καντακουζηνού, ο Ιωάννης Ε΄ προσπάθησε επανειλημμένα, χωρίς επιτυχία, να περιορίσει τις εισαγωγές οίνου από τους Βενετούς καθώς και την εμπλοκή των τελευταίων στο λιανικό οινομπόριο, εξαιτίας της οποίας απειλούνταν με οικονομική καταστροφή οι βυζαντινοί έμποροι λιανικής³⁷. Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι από αυτό το σημείο και μετά οι αυτοκράτορες δεν θέτουν πλέον το ζήτημα της απώλειας εσόδων, αλλά εστιάζουν στον σκληρό ανταγωνισμό που υφίσταντο οι βυζαντινοί έμποροι λιανικής από τους Δυτικούς. Οι Βενετοί, συνειδητοποιώντας τον κίνδυνο που μπορούσε να έχει η λήψη μέτρων περιορισμού του εμπορίου τους, πρότειναν τελικά το 1361, ως συμβιβασμό, να επιβάλουν οι ίδιοι ένα φόρο (ένα καράτιο για κάθε μέτρο οίνου) για την πώληση από τους Βενετούς οίνου στη λιανική, προφανώς σε μια προσπάθεια να αντιμετωπίσουν την έντονη δυσарέσκεια της βυζαντινής πλευράς. Το μέτρο δεν έλυσε φυσικά το πρόβλημα και λίγο αργότερα η βυζαντινή πλευρά ζήτησε διαμέσου του διαπραγματευτή της στη Βενετία τον περιορισμό των βενετικών εισαγωγών οίνου για τέσσερα ή πέντε χρόνια, ώστε να μπορέσουν να συνέλθουν από τον ανταγωνισμό των Βενετών τόσο οι βυζαντινοί οινοπαραγωγοί, όσο και οι οινέμποροι. Το αίτημα είναι σαφές ένδειξη του γεγονότος ότι η βυζαντινή παραγωγή οίνου δεν μπορούσε να

35. Oikonomidès, *Hommes d'affaires*, ό.π., 44.

36. Καντακουζηνός, τόμ. 3, 81.

37. Για όσα ακολουθούν σε αυτή την παράγραφο, βλ. Chrysostomides, *Privileges*, ό.π., 298-305.

αντέξει στον ανταγωνισμό της μαζικής εισαγωγής οίνων από το εξωτερικό, οι οποίοι, επειδή ακριβώς εμπορευματοποιούνταν σε μεγάλες ποσότητες και απελάμβαναν ειδικού φορολογικού καθεστώτος, πωλούνταν σε χαμηλότερες τιμές από ό,τι οι βυζαντινοί οίνοι. Η πρόταση βεβαίως δεν έγινε δεκτή από τη Βενετία, η οποία τελικά απλώς συναίνεσε το 1363 στον περιορισμό του αριθμού των καπηλείων που διατηρούσαν οι υπήκοοί της στην Κωνσταντινούπολη σε δεκαπέντε, μέτρο που δεν ικανοποιούσε τη βυζαντινή πλευρά. Ο περιορισμός ωστόσο διατηρήθηκε τουλάχιστον μέχρι το 1375, οπότε ο βυζαντινός αυτοκράτορας απαγόρευσε τις εισαγωγές κρασιού από τους Βενετούς, μέτρο που φυσικά δεν μπόρεσε να εφαρμοσθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Αυτό που διαπιστώνουμε είναι ότι Βενετοί και Γενουάτες κατείχαν κυρίαρχη θέση στο βυζαντινό οινεμπόριο. Η μελέτη λατινικών πηγών οδηγεί σε ανάλογα συμπεράσματα. Ο Pegolotti αναφέρεται σε δύο κύριους τύπους οίνου που διακινούνταν στην Κωνσταντινούπολη λίγο πριν από τα μέσα του 14ου αιώνα: οι *vini greci* και οι *vini latini*. Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι δύο όροι δεν δηλώνουν την προέλευση, αλλά τον χαρακτήρα των οίνων. Οι σύγχρονοι ερευνητές σχολιάζουν ότι οι οίνοι ελληνικού τύπου προέρχονταν ως επί το πλείστον από τη νότια Ιταλία και περιείχαν υψηλό ποσοστό ρητίνης, ενώ, αντίθετα, οι ιταλικού τύπου ήταν ελαφρύτεροι καθώς περιείχαν λιγότερη ρητίνη³⁸. Δεν γνωρίζω σε ποια κατηγορία ανήκαν οι οίνοι της Καλαβρίας —συγκεκριμένα από την Trorea, τη σημαντικότερη αγορά κρασιού στη νότια Ιταλία³⁹, και τον Crotone, τον αρχαίο Κρότωνα, στην ανατολική ακτή της Καλαβρίας—, της Απουλίας (Pescia)⁴⁰, της Σικελίας (και συγκεκριμένα το Patti, στη βόρεια ακτή του νησιού, όχι μακριά από τη Μεσσίνα) και της περιοχής Marche, στην ανατολική ακτή της ιταλικής χερσονήσου, που πωλούνταν στην Κωνσταντινούπολη κατά τον ίδιο τρόπο με το *vino greco*, δηλαδή με το βαρέλι⁴¹. Είναι πάντως ενδεικτικό το γεγονός ότι τα κρασιά από την Trorea και τον Κρότωνα χαρακτηρίζονται σε έγγραφα της περιόδου ως *vinum grossum*⁴². Τις κατηγορίες αυτές εμπορεύονταν κυρίως οι Γενουάτες, οι οποίοι κυριαρχούσαν στο οινεμπόριο της νότιας Ιταλίας αυτή την περίοδο⁴³, χωρίς ωστόσο οι Βενετοί

38. Pegolotti, πίνακες, 433.

39. M. Balard, *La Romanie génoise (XIII-début du XVe siècle)*, Παρίσι 1978, τόμ. 2, 843.

40. Βλ. επίσης Badoer (ό.π., σμ. 5), 82, στ. 32.

41. Pegolotti, 39-40.

42. *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, τόμ. 2, 84.

43. Balard, *Romanie*, τόμ. 2, 843.

να μένουν αδιάφοροι⁴⁴. Παράλληλα στην αγορά της Κωνσταντινούπολης διακινούνταν το *vino di Crete* και το *vino di Romania bassa*, όρος που ενδεχομένως αναφέρεται σε οίνο από τη νότια Πελοπόννησο ή από τα νησιά του Αρχιπελάγους⁴⁵, τα οποία πωλούνταν με το *centinaio de metri*, δηλαδή τα εκατό μέτρα⁴⁶. Τελευταίο στον κατάλογο, ο Pegolotti αναφέρει το *vino del paese*, το οποίο πιθανώς ήταν ο εγχώριος οίνος που επωλείτο στην ενδοχώρα της Κωνσταντινούπολης και ενδεχομένως ταυτίζεται με τον οίνο που επωλείτο *in burgis* σύμφωνα με τη συνθήκη του 1352. Το *vino di Crete*, το οποίο όπως είδαμε παραπάνω, δεν είναι δυνατό να περιλαμβάνει ακόμα Μονεμβάσιο, και το *vino di Romania bassa* διακινούνταν από τους Βενετούς, οι οποίοι τα εισήγαν στη Βενετία, από την οποία τα επανεξήγαν προς άλλες αγορές⁴⁷. Ειδικότερα, το *vino di Romania bassa*, στο μέτρο που μπορεί να υποκρύπτει μονεμβάσιο οίνο, διακινείται πιθανότατα και από μονεμβασιώτες εμπόρους. Είναι τεκμηριωμένο ότι στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου μεταξύ του Ιωάννη Καντακουζηνού και των επιτρόπων του ανηλίκου Ιωάννη Ε', δηλαδή λίγα μόλις χρόνια μετά το 1340 που γράφει ο Pegolotti, οι Μονεμ-βασιώτες εισήγαν στην Κωνσταντινούπολη βασικά είδη διατροφής⁴⁸.

Κατά τον Pegolotti, οι οίνοι ελληνικού και λατινικού τύπου και γενικά όλοι οι ιταλικοί οίνοι πωλούνταν με το βαρέλι (*bote di mena di Napoli*), το οποίο ήταν σε ευρεία χρήση στα μέσα του 14ου αιώνα ως μονάδα μετρήσεως υγρών⁴⁹. Ισοδυναμούσε με 48 θαλάσσια μέτρα της Κωνσταντινούπολης και περιείχε περίπου 501 λίτρες⁵⁰. Αντίθετα, το *vino di Crete* και το *vino di Romania bassa* πωλούνταν με το *centinaio de metri*, δηλαδή με τα εκατό μέτρα⁵¹. Με τον ίδιο τρόπο πωλούνταν ο Μονεμβάσιος, ο εκ Τριγλείας και οι κρητικοί οίνοι στην Τάνα. Η διαφοροποίηση αυτή στη χρήση των μονάδων μετρήσεως σχετίζεται πιθανώς με τα μέτρα που συνήθιζαν να χρησιμοποιούν οι εισαγωγείς, δηλαδή οι Γενουάτες και οι Βενετοί αντίστοιχα.

44. Βλ. σημ. 42.

45. Ο όρος *Romania bassa* είναι σημασιολογικά ασαφής. Ο F. Thiriet (*La Romanie*, 320) διστάζει ανάμεσα στη μη βενετική Πελοπόννησο και στα νησιά του Αρχιπελάγους.

46. Pegolotti, 40.

47. Pegolotti, 143.

48. Η πληροφορία περιλαμβάνεται στον Βίο του αγίου Ισιδώρου πατριάρχη Κωνσταντινούπολεως και μου είναι γνωστή από σχετική αναφορά της Α. Λαΐου, Κοινωνία και οικονομία (1204-1453) στο *Ίστορία του Έλληνικού Έθνους*, τόμ. 9, Αθήνα 1979, 241.

49. Pegolotti, σποραδικά.

50. Pegolotti, 24, 39 βλ. και E. Schilbach, *Byzantinische Metrologie*, Μόναχο 1970, 112.

51. Pegolotti, 40.

Δεν γνωρίζουμε το νομικό πλαίσιο που διείπε το οινεμπόριο αυτή την περίοδο. Τα Βασιλικά περιελάμβαναν ιδιαίτερο τίτλο *Περί πράσεως και άγορασίας οίνου*, το οποίο καθόριζε με λεπτομέρειες τα όρια της ευθύνης του οιοπαγωγού, του οινεμπόρου και του εμπόρου λιανικής σχετικά με την ποιότητα και την ποσότητα του οίνου, τη μέτρηση του όγκου, τη χρονική στιγμή μεταγγίσεώς του από τους πίθους σε μικρότερα αγγεία, την παράδοσή του και άλλα συναφή ζητήματα⁵². Δεν είναι σαφές αν οι διατάξεις αυτές εξακολουθούσαν να είναι σε ισχύ. Όσον αφορά στις πρακτικές λεπτομέρειες της διακινήσεως του οίνου στην Κωνσταντινούπολη αυτή την περίοδο, ένας έμπορος ήταν υποχρεωμένος να υποβληθεί σε αρκετά έξοδα⁵³. Εντύπωση προκαλεί ο μεγάλος αριθμός ειδικών που εμπλέκονταν στο οινεμπόριο: ο δοκιμαστής⁵⁴, ο οποίος έπαιζε βασικό ρόλο στον καθορισμό της τιμής, αυτός που εξέταζε την κατάσταση των βαρελιών⁵⁵, και, τέλος, ο *cernitor*, αποστολή του οποίου ήταν να αφαιρέσει από το κρασί «αυτό που έπρεπε να αφαιρεθεί» (*e per farlo vedere a' cernitori che ne traggono fuori quello che dè essere recuso*)⁵⁶. Ο υπαινιγμός αφορά πιθανώς στην υποστάθμη. Με τα χρόνια φαίνεται ότι η τελευταία διαδικασία απλοποιήθηκε. Ακριβώς έναν αιώνα αργότερα, είχε πλέον καθιερωθεί ο αγοραστής να πληρώνει για την ποσότητα οίνου που περιεχόταν στο βαρέλι, μείον 7%, ποσοστό που αντιπροσώπευε τη *feze*, δηλαδή την υποστάθμη⁵⁷. Μετά την ολοκλήρωση αυτών των διαδικασιών, ο χονδρέμπορος μπορούσε να προχωρήσει στη διάθεση του εμπορεύματος. Σε αυτό το στάδιο μεσολαβούσε ένας μεσίτης. Το *senseraggio*, δηλαδή το τέλος μεσιτείας, στις αγοραπωλησίες των *vini greci* και των άλλων οίνων που πωλούνταν χονδρικώς ανερχόταν σε 6 καράτια για κάθε 100 υπέρπυρα, ενώ στις αγοραπωλησίες λιανικής ανερχόταν σε δύο καράτια για κάθε βαρέλι για

52. Βασιλικά LX. Series A, τόμ. 7, εκδ. H. J. Scheltema - N. van der Wal, Groningen 1974, 53.7.

53. Τα έξοδα για τη μεταφορά του οίνου από το λιμάνι στην αποθήκη και για την τοποθέτηση του σε αυτήν ανέρχονταν σε 1½ ως 2 καράτια για κάθε βαρέλι. Για ενοίκιο ο έμπορος έπρεπε να καταβάλει ½ ως 1 καράτι το μήνα για κάθε βαρέλι που παρέμενε στην αποθήκη (Pegolotti, 47).

54. Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει μια σημείωση σχετικά με τη διαδικασία της γεύσης του οίνου. Σύμφωνα με τα Βασιλικά (53.7.2· πβ. 53.7.8, 53.7.10) ο πωλητής είχε την ευθύνη για την ποιότητα του οίνου μέχρι τη στιγμή εκείνη που ο αγοραστής τον δοκίμαζε. Από εκεί και πέρα η ευθύνη βάρυνε τον τελευταίο, ακόμα και αν δεν είχε ακόμη παραλάβει το εμπόρευμα.

55. Pegolotti, 47: *per farlo gustare e vedere le botte come sono sceme, da carati 6 per 100 botti*.

56. Pegolotti, 47. Ο *cernitor* αμειβόταν με 6 ως 12 καράτια για κάθε 100 βαρέλια (*da carati 6 in 12 per 100 di botti*).

57. Badoer (ό.π., σημ. 5), 257.2-3: *mitri 775, bato per feze mitri 7 per c. secondo uxanza*.

καθένα από τα δύο μέρη. Το όριο ανάμεσα σε χονδρική και λιανική θεωρούνταν ότι ήταν τα 25 βαρέλια (*e se lo vendi a minuto, da 25 botti in giuso, carati 2 per botte da ciascuna parte*)⁵⁸.

Ακριβώς έναν αιώνα μετά τον Pegolotti, το λογιστικό βιβλίο του Giacomo Badoer, βενετού εμπόρου που έζησε στην Κωνσταντινούπολη από το 1436 ως τις αρχές του 1440, παρέχει πολύτιμες πληροφορίες για το οινεμπόριο της Κωνσταντινούπολης, προσφέροντας ταυτόχρονα ορισμένα στοιχεία και για τον Μονεμβάσιο. Ο Badoer προμηθευόταν για τον εαυτό του οίνο από τη Χίο (*vin da Sio*) και την Απουλία (*vin de Ruia*)⁵⁹, *vin grixesco*⁶⁰, το οποίο μάλλον ταυτίζεται με το *vinu greco* του Pegolotti, καθώς και οίνο από τη Ρωμανία (*vin di Romania*)⁶¹. Πρόκειται δηλαδή ουσιαστικά για οίνους που σύμφωνα με τον Pegolotti εισάγονταν στην Κωνσταντινούπολη τουλάχιστον έναν αιώνα νωρίτερα. Φαίνεται επίσης ότι εκτιμούσε τον *malvasia*⁶². Ο όρος χρησιμοποιείται εδώ ως προσδιοριστικός του τύπου του κρασιού και όχι της προέλευσης, για την οποία θα γίνει λόγος στη συνέχεια. Ο άνθρωπός μας ασχολείτο επίσης με τη διακίνηση οίνων εισάγοντας στην Κωνσταντινούπολη οίνους για λογαριασμό Βενετών οινεμπόρων. Από το λογιστικό βιβλίο του προκύπτει ότι εισήγε οίνους από τη Σικελία και συγκεκριμένα τη Μεσσίνα (*vini da Messina*) και από την Κρήτη (*vini di Chandia*). Θα εξετάσουμε λεπτομερέστερα αυτές τις συναλλαγές. Τον Νοέμβριο του 1437 παρέλαβε ένα μεγάλο φορτίου οίνου, 169 βαρέλια, άλλα από τα οποία περιείχαν οίνο χρώματος λευκού και άλλα κίτρου ή κόκκινου⁶³. Τα 3/4 της παραγγελίας ήταν για λογαριασμό δύο Βενετών εμπόρων της Κωνσταντινούπολη πελατών του Badoer και το 1/4 για τον Θεόδωρο Βατάτζη, ιδιοκτήτη του πλοίου που είχε μεταφέρει τα κρασιά⁶⁴. Να σημειωθεί ότι ο Badoer δεν περιορίστηκε απλώς να εισαγάγει το εμπόρευμα

58. Pegolotti, 45.

59. Badoer, 82.32.

60. Badoer, 201.22-23, 604,28.

61. Badoer, 261.18-19.

62. Badoer, 604.2-5.

63. Badoer, 198.1-3.

64. Badoer, 198, στ. 1-2 : *Vini da Mesina de raxon de ser Piero Michiel e ser Marin Barbo per 3/4 e per altro 1/4 de raxon de / Todaro Vatatzı patron de la nave*. Στο λογιστικό βιβλίο του Badoer υπάρχουν συχνές αναφορές στον Θεόδωρο Βατάτζη. Πρόκειται για δύο διαφορετικά πρόσωπα, όπως έδειξε ο T. Ganchou, Giacomo Badoer et kyr Théodōros Batatzēs, «*chomarchier di pesi*» à Constantinople, *RÉB* 61 (2003), 49-95. Το πρώτο από αυτά ήταν Έλληνας πλοιοκτήτης από την Κρήτη, που συνεργαζόταν στενά με τον Badoer. Ο άλλος ήταν *chomarchier di pesi*, όρος που κατά τον Ganchou σημαίνει *κομμερκιάριος* των ιχθύων (Ganchou, Kyr Théodōros Batatzēs, 79-82). Ο Θεόδωρος Βατάτζης της δικής μας περίπτωσης είναι ο πλοιοκτήτης από την Κρήτη.

για λογαριασμό των πελατών του, αλλά διεκπεραίωσε τη συναλλαγή μέχρι την τελική διάθεση του εμπορεύματος. Για τον σκοπό αυτό μάλιστα εισέπραξε ως προμήθεια ένα υπέρπυρο για κάθε βαρέλι. Στο ποσό αυτό συμπεριλαμβάνονταν το ενοίκιο που πλήρωσε στην αποθήκη και η αμοιβή ενός ανθρώπου στην αποθήκη, έξοδα που κατά τη συμφωνία με τους πελάτες του ανέλαβε ο ίδιος⁶⁵. Το κρασί προωθήθηκε για να διατεθεί στη λιανική και κατέληξε σε διάφορους αγοραστές στην Κωνσταντινούπολη σε τιμές που κυμαίνονταν μεταξύ 0,4-0,5 υπέρπυρο το μέτρο, ανάλογα με την ποσότητα που αγόρασε ο κάθε ενδιαφερόμενος⁶⁶. Ως επί το πλείστον, οι ποσότητες αυτές ήταν μικρές (από ένα έως οκτώ βαρέλια) και πιθανώς προορίζονταν για τους οινοπράτες λιανικής της πρωτεύουσας ή ακόμα και για ιδιωτική κατανάλωση. Είναι μάλιστα ενδιαφέρον ότι μεταξύ των πελατών υπήρχε κάποιος ο οποίος αγόραζε για λογαριασμό του αυτοκράτορα⁶⁷. Για την κοινωνική γεωγραφία της Κωνσταντινούπολης αυτή την περίοδο, σημειώνω ότι μεταξύ των αγοραστών υπήρχε κάποιος Nicholo Maidioti από τον Χάνδακα⁶⁸, ενώ ένας από τους μεσίτες που μεσολάβησαν ήταν κάποιος Σταμάτης επίσης από τον Χάνδακα⁶⁹. Στις δαπάνες που μας είναι γνωστές από τον Pegolotti (αμοιβή του μεταφορέα και του αχθοφόρου⁷⁰, του δοκιμαστή⁷¹ και του μεσίτη⁷², ενοίκιο

65. Badoer, 198.13-14: *per provioxion de mi Jachomo Badoer, per provioxion de vender, e hostelazo e salario de un zovene i governava in magazen meto in tute chosse perp. j per bota.*

66. Σε αυτό το σημείο πρέπει να διευκρινισθεί ότι το χρυσό υπέρπυρο δεν υφίσταται ως νόμισμα από το 1367 και χρησιμοποιείται μόνο ως λογιστική μονάδα: C. Morrisson, *Les noms de monnaies sous les Paléologues*, στο P. Schreiner (επιμ.), *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit*, Βιέννη 1996, 155-6.

67. Badoer, 199. Ειδικά για το κρασί που προοριζόταν για τον αυτοκράτορα, βλ. στίχους 40-1.

68. Badoer, 199.2.

69. Badoer, 199.13-14.

70. Ο Badoer πλήρωσε 20,5 υπέρπυρα για τον αχθοφόρο και τις άμαξες που μετέφεραν τα κρασιά στην αποθήκη (*magazen*), δηλαδή κάτι λιγότερο από τρία καράτια το βαρέλι, τιμή σημαντικά υψηλότερη από αυτήν που δίνει ο Pegolotti. Ανάλογη ήταν η δαπάνη για τα έξοδα μεταφοράς και στις άλλες συναλλαγές του Badoer που είχαν ως αντικείμενο το κρασί (Badoer, 256.2-3, 6 υπέρπυρα για 27 βαρέλια, περίπου δηλαδή 6 καράτια για κάθε βαρέλι. Η τιμή είναι βέβαια διπλάσια από αυτή που πληρώθηκε στη συναλλαγή με τα κρασιά της Μεσσίνα, περιελάμβανε όμως και το φιλοδώρημα στον θυρωρό της αποθήκης (*cortexia a la porta*). Βλ. επίσης Badoer, 486.3-5: 5 υπέρπυρα για 26 βαρέλια, δηλαδή 5 περίπου καράτια για κάθε βαρέλι, για τη μεταφορά τους με αμάξι στην αποθήκη και για φιλοδώρημα στο θυρωρό.

71. Ένα δουκατέλο για κάθε caratello (Badoer, 198.7).

72. Έξι καράτια για κάθε βαρέλι στην πώληση του οποίου μεσολάβησε μεσίτης (Badoer, 198.8). Ακριβώς το ίδιο ποσοστό *sansaria* χρεώθηκε και σε άλλες συναλλαγές (Badoer, 256.7).

στην αποθήκη⁷³) ο Badoer προσθέτει τον φόρο που εισέπραττε ο βενετός βάιλος και ο οποίος ανερχόταν σε έξι καράτια για κάθε βαρέλι⁷⁴, ένα έξοδο που παραμένει σταθερό σε όλες τις συναλλαγές⁷⁵. Το εντυπωσιακότερο όμως είναι ότι ο Badoer κατέβαλε κομμέρκιο στον βυζαντινό αυτοκράτορα (*chomercchio de l'Inperador*) ύψους 1%⁷⁶. Η πληροφορία είναι δυσερμήνευτη, δεδομένης της καθολικής φορολογικής απαλλαγής των Βενετών. Είναι αλήθεια ότι Μανουήλ Β' επέβαλε στην κατανάλωση του κρασιού φόρο 1 καράτιο για κάθε μέτρο. Το μέτρο διατηρήθηκε κατά πάσα πιθανότητα και από τον διάδοχό του Ιωάννη Η', ο οποίος προσπάθησε μάλιστα να επιβάλει και ένα νέο φόρο⁷⁷. Ανεξαρτήτως της έκβασης που είχαν αυτές οι απόπειρες, το θέμα είναι ότι ο Badoer κάνει σαφώς λόγο για κομμέρκιο, ένα φόρο δηλαδή που επιβαλλόταν στην εισαγωγή και την κυκλοφορία εμπορευμάτων. Αν εξετάσει κανείς τις εγγραφές στο λογιστικό βιβλίο του θα διαπιστώσει ότι το *chomercchio de l'Inperador* δεν εισπράχθηκε μόνο στην περίπτωση της εισαγωγής κρασιού από τη Μεσσίνα, αλλά και σε άλλες περιπτώσεις⁷⁸. Η μόνη εξήγηση που μπορώ να δώσω είναι ότι οι βυζαντινοί φορολογικοί υπάλληλοι με την ανοχή, ή ακόμα και την ενθάρρυνση, της διοίκησης, αυθαιρετούσαν συχνά επιβάλλοντας διάφορους φόρους⁷⁹.

Οι υπολογισμοί δείχνουν σημαντική αύξηση σε όλα τα έξοδα που σχετίζονταν με το οινεμπόριο ανάμεσα στα μέσα του 14ου και του 15ου αιώνα. Η αύξηση ενδεχομένως υποδηλώνει ότι οι δουλειές των οινεμπόρων πήγαιναν καλά, υπήρχε ρευστότητα και επομένως όλοι οι επαγγελματίες που συνδέονταν με το οινεμπόριο αισθάνονταν ότι είχαν δικαίωμα σε υψηλότερες

Ουσιαστικά πρόκειται για πενταπλασιασμό περίπου του τέλους μεσιτείας σε σύγκριση με τις τιμές που δίνει ο Pegolotti.

73. Τέσσερα καράτια για κάθε βαρέλι (Badoer, 256.6). Στην περίπτωση των οίνων της Μεσσίνας δεν είναι ακριβώς γνωστό το ενοίκιο που καταβλήθηκε, δεδομένου ότι ο Badoer αναφέρει ένα μεικτό ποσό που περιελάμβανε τόσο το ενοίκιο, όσο και την αμοιβή ενός ανθρώπου στην αποθήκη (Badoer, 198.13-14).

74. Badoer, 198.4-5.

75. Badoer, 707.10-13.

76. Badoer, 198.11-12.

77. Chrysostomides, *Privileges* (ό.π., σημ. 27), 308-10.

78. Για τις σχετικές αναφορές, βλ. G. Bertelè (εκδ.), *Il libro dei conti di Giacomo Badoer (Constantinopoli 1436-1440). Complemento e indici*, Πάδοβα 2002, 63-4, λήμμα: *comercchio de Constantinopoli de l'Inperador*.

79. O G. Bertelè (*Il libro dei conti. Complemento e indici*, 63) γράφει ότι το κομμέρκιο κατέβαλλαν οι βενετοί υπήκοοι οι οποίοι δεν είχαν το προνόμιο της φορολογικής απαλλαγής. Η υπόθεση αυτή συνεπάγεται ότι ο βενετός βάιλος ήταν αυτός που καθόριζε ποιός Βενετός θα

αμοιβές από ό,τι οι ομότεχνοί τους έναν αιώνα νωρίτερα. Τα κέρδη των ξένων εμπόρων από τις εισαγωγές οίνου ήταν τόσο υψηλά που μπορούσαν να αντισταθμίσουν κάθε δαπάνη ή ζημιά. Η τελευταία περίπτωση μάλιστα δεν ήταν καθόλου σπάνια, όπως δείχνουν τα παραστατικά κρασιού που είχε μετατραπεί σε ξύδι (*vini guasti e axedi*)⁸⁰, και κατεστραμμένων βαρελιών⁸¹. Σύμφωνα με τον M. Balard, τα έσοδα της γενοουατικής αποικίας στο Πέραν από τον φόρο που επιβαλλόταν στη διακίνηση του κρασιού ισοδυναμούσαν με τα έσοδα από τον φόρο που επιβαλλόταν στη διακίνηση όλων των άλλων ειδών μαζι⁸².

Η κύρια ομάδα οίνων που διακινούσε ο Badoer ήταν κρητικής προελεύσεως. Το 1437 παρέλαβε για λογαριασμό του Alunixe Benbo είκοσι επτά βαρέλια *vini de Chandia*, χωρίς να προσδιορίζεται ο τύπος του περιεχομένου οίνου⁸³. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, είναι πολύ πιθανό ότι ήταν malvasia. Το μεγαλύτερο μέρος, δεκαέξι βαρέλια, πωλήθηκε στον Zuan Megalio⁸⁴, γνωστό από άλλες συναλλαγές οινέμπορο, ο οποίος ένα μήνα νωρίτερα είχε αγοράσει δώδεκα βαρέλια οίνου από τη Μεσσίνα⁸⁵. Τα υπόλοιπα βαρέλια της παραγγελίας αυτής πωλήθηκαν σε Προβηγγιανούς (*Provenzali*) που βρίσκονταν εκείνη τη στιγμή στην Κωνσταντινούπολη⁸⁶. Η τιμή κυμάνθηκε και σε αυτήν την περίπτωση από 0,45 έως 0,5 υπέρπυρο το μέτρο⁸⁷. Σπάνια στις περιπτώσεις που διακινούνταν μεγάλες ποσότητες το κρασί αγοράζόταν τοις μετρητοίς. Η πιο συνηθισμένη μορφή διακανονισμού ήταν το ένα τρίτο περίπου του ποσού να πληρωθεί άμεσα, ενώ το υπόλοιπα τίμημα να

επωφελούνταν από την καθολική φορολογική απαλλαγή και ποιός όχι. Η άποψη αυτή είναι δύσκολο να γίνει δεκτή, διότι σε αυτή την περίπτωση θα πρέπει να απαντηθεί το ερώτημα για ποιο λόγο το κομμάτι που εισπραττόταν από τους μη «προνομιούχους» Βενετούς κατέληγε υπέρ της βυζαντινής κυβέρνησης και όχι υπέρ της βενετικής διοίκησης, όπως θα περίμενε κανείς.

80. Badoer 266.28-29, 267.11-13.

81. Badoer, 486.2-3.

82. Balard, *L'organisation* (ό.π., σημ. 34), 273.

83. Badoer, 256.1-2.

84. Badoer, 238.4.

85. Badoer, 199.31-32.

86. Οι Προβηγγιανοί εγκαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη στα πρώτα χρόνια του Ανδρονίκου Γ' και οπωσδήποτε πριν από το 1332. Είχαν προνόμια που τους επέτρεπαν να εισάγουν και να εξάγουν εμπορεύματα από την Κωνσταντινούπολη καταβάλλοντας κατά την είσοδο ένα συνολικό φόρο 4%, ο οποίος κάλυπτε και τις εξαγωγές (*Oikonomidès, Hommes d'affaires*, 44 σημ. 40).

87. Badoer, 257.3,7.

καταβληθεί μετά από ένα χρονικό διάστημα που κυμαινόταν από ένα μέχρι και έξι μήνες, οπότε ο αγοραστής είχε προλάβει να διαθέσει το εμπόρευμα⁸⁸.

Ένα χρόνο αργότερα, το Σεπτέμβριο του 1438, ο Badoer παρέλαβε από τον Marcho Filomati, μέλος γνωστής κρητικής οικογενείας που δραστηριοποιήθηκε και μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης στο εμπόριο⁸⁹, είκοσι έξι βαρέλια *vini de Chandia*⁹⁰. Αυτό που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ότι ορισμένα τουλάχιστον από τα είκοσι έξι βαρέλια που έστειλε ο Marcho Filomati περιείχαν *malvasia*. Την πληροφορία αντλούμε από άλλο σημείο του λογιστικού βιβλίου του Badoer, όπου καταγράφονται οι συναλλαγές του με τον Aldrovandin di Zusti, έναν από τους τρεις αγοραστές. Στο λογαριασμό του τελευταίου υπάρχει η σημείωση ότι αυτός αγόρασε *bote 2 de malvasia*⁹¹. Κατά πάσα πιθανότητα και τα υπόλοιπα είκοσι τέσσερα βαρέλια περιείχαν *malvasia*. Άλλωστε, από άλλη εγγραφή στο λογιστικό κατάστιχο γνωρίζουμε ότι ο Badoer κράτησε για τον εαυτό του 15 μέτρα *malvasia* που περίσσευσαν από αυτή την παρτίδα⁹². Η τυχαία αυτή διαπίστωση έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι δείχνει πόσο περιορισμένο ήταν στην πραγματικότητα το ενδιαφέρον ανθρώπων όπως ο Badoer να σημειώσουν επακριβώς την ποικιλία του οίνου. Αρκούνταν στο γενικό χαρακτηρισμό *vini de Chandia*, που προσδιορίζει απλώς το λιμάνι εξαγωγής, χωρίς να ενδιαφέρονται να δώσουν περισσότερες πληροφορίες. Υπό αυτή την έννοια, είναι πολύ πιθανό ότι και η αποστολή κρασιού από τον Alunixe Benbo ένα χρόνο νωρίτερα, ή οι άλλες δύο αποστολές του Φιλομάτη ένα χρόνο αργότερα είχαν να κάνουν και αυτές με *malvasia*⁹³. Διαμέσου της γνωστής διαδικασίας το εμπόρευμα πωλήθηκε σε τρεις Βενετούς της Κωνσταντινούπολης, κάτι λιγότερο από μισό υπέρπυρο το μέτρο⁹⁴.

88. Badoer, 199.2-3,5-6,11-14, 257.2-4.

89. Για την οικογένεια Φιλομάτη, βλ. M. Manoussakas, *Les derniers défenseurs Crétois de Constantinople d'après les documents vénitiens*, στο *Akten des XI. internationalen Byzantinistenkongress* (Μόναχο 1958), Μόναχο 1960, 331, 338. Ένας Μάρκος Φιλομάτης, μαζί με τον αδελφό του Αντώνιο μετέφεραν το 1456 σιτάρι από τη Σικελία στην Κρήτη. Πρόσφατα βλ. τη μελέτη του Kl.-P. Matschke, *Cretan Malmsey and the Fall of Constantinople in 1453*, στο T. Κιουσοπούλου (επιμ.), *Η άλωση της Κωνσταντινούπολης και η μετάβαση από τους μεσαιωνικούς στους νεώτερους χρόνους*, Ηράκλειο 2005, 127.

90. Badoer, 486.2-14.

91. Badoer, 260.30-31.

92. Badoer, 487.9-10 και 604.5-6.

93. Badoer, 698.7 και 706.2-3.

94. Ο Aldrovandin di Zusti αγόρασε τα δυο βαρέλια που περιείχαν συνολικά 100 μέτρα και έδωσε 47 υπέρπυρα, δηλαδή 0,47 υπέρπυρα το μέτρο. Ο Pipo de Jachomo αγόρασε δεκαεπτά βαρέλια, προς 0,48 υπέρπυρο το μέτρο, ενώ ο Jachomo da Chanpi τα υπόλοιπα επτά βαρέλια επίσης προς 0,48 υπέρπυρο το μέτρο: Badoer, 487.2-8.

Από τις συναλλαγές που αφορούσαν στον κρητικό malvasia προκύπτει ότι η τιμή του στην αγορά κυμαινόταν αυτήν την περίοδο γύρω στο 0,45 έως 0,5 υπέρπυρο το μέτρο⁹⁵. Αν συγκρίνουμε την τιμή του κρητικού malvasia με αυτή των άλλων οίνων που διακινούνταν στην αγορά της Κωνσταντινούπολης την ίδια περίοδο, διαπιστώνουμε ότι αυτή δεν διέφερε ιδιαίτερα από την τιμή των οίνων της Μεσσίνα. Ελαφρώς φθηνότερο ήταν το *vin di Romania*, 0,4 υπέρπυρο το μέτρο⁹⁶, ενώ η τιμή του *vin grixesco* και του *vin da Sio* κυμαινόταν γύρω στο 0,45 υπέρπυρο το μέτρο⁹⁷. Η σύγκριση των τιμών αυτών με αυτές που επικρατούσαν έναν αιώνα νωρίτερα δείχνει σαφή άνοδο των τιμών⁹⁸, την οποία άλλωστε διαπιστώσαμε παραπάνω όσον αφορά στα διάφορα έξοδα που συνεπαγόταν το οινεμπόριο⁹⁹. Από αυτή την άποψη η υψηλή τιμή του οίνου της Τρίγλειας στα μέσα του 14ου αιώνα είναι αξιοπρόσεκτη¹⁰⁰.

Από τις λίγες πληροφορίες του Badoer, οι οποίες βέβαια δεν επιτρέπουν την εξαγωγή στατιστικών συμπερασμάτων, προκύπτει ότι αυτή την εποχή ο κρητικός malvasia κατέχει όχι ευκαταφρόνητη θέση στις βενετικές εισαγωγές οίνου στην Κωνσταντινούπολη. Πρόσφατα έχει αποδειχθεί ότι γύρω από το εμπόριο του κρητικού malvasia είχε οργανωθεί ένα ολόκληρο πλέγμα συναλλαγών που αφορούσε όχι μόνο στο ίδιο το προϊόν, αλλά και σε είδη που σχετιζόνταν με το οινεμπόριο, όπως τις πρώτες ύλες για την κατασκευή βαρελιών¹⁰¹. Οι Κρητικοί που ήταν εγκατεστημένοι στην Κωνσταντινούπολη ή που ταξίδευαν συχνά μεταξύ του νησιού και της βυζαντινής πρωτεύουσας διεδραμάτιζαν και θα διεδραμάτιζαν μέχρι το 1453 σημαντικό ρόλο στο οινεμπόριο μεταξύ Κρήτης και Κωνσταντινούπολης. Τα βαρέλια που αποστέλλονται από την Κρήτη για λογαριασμό του Μάρκου Φιλομάτη φορτώνονται στο πλοίο ενός Σγουρού¹⁰² ή στο πλοίο ενός Μαυρική¹⁰³. Ποσοτικά, ωστόσο, ο

95. Badoer, 645,5-7, 698,7-9. Βλ. πιο πάνω, σημ. 81.

96. Badoer, 261,18-20.

97. Badoer, 280,30-31, 604,28.

98. Βλ. τους πίνακες και την ανάλυση των J.-Cl. Cheynet-C. Morrisson, *Prices and Wages in the Byzantine World*, EHB, τόμ. 2, 834-6.

99. Βλ. πιο πάνω, 64.

100. Βλ. πιο πάνω, 55-6.

101. Matschke, *Cretan Malmsey*, ό.π., 124-6.

102. Badoer, 698.7. Στην ίδια οικογένεια ανήκε και ο πλοίαρχος ενός από τα τρία κρητικά καράβια που διέφυγαν από την Κωνσταντινούπολη μετά την άλωση και μετέφεραν το νέο στο Χάνδακα (Manoussakas, *Les derniers défenseurs*, 331, 336).

103. Badoer, 645.8-9, 706.2-3. Βλ. επίσης Badoer, 229.21-23.

κρητικός malvasia δεν φαίνεται να είχε κατακτήσει την αγορά της πρωτεύουσας, στην οποία διακινούνταν παράλληλα ένας μεγάλος αριθμός άλλων οίνων. Αν συγκρίνουμε την αποστολή των οίνων από τη Μεσσίνα με τις αποστολές οίνων malvasia, διαπιστώνουμε ότι οι ποσότητες malvasia ήταν σαφώς μικρές¹⁰⁴. Φυσικά αυτό μπορεί να συνδέεται με την οικονομική ευχέρεια του Badoer ή με τις προτιμήσεις του καταναλωτικού κοινού τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Είναι όμως πιθανό να απεικονίζει κάτι περισσότερο. Ίσως συνδέεται με την πολιτική της Βενετίας, η οποία προωθούσε την παραγωγή του κρητικού Μονεμβάσιου-malvasia προς τη μητρόπολη και τη δυτική Ευρώπη.

104. Είκοσι επτά, οκτώ και δεκαεπτά βαρέλια αντίστοιχα (Badoer, 256.1, 698.7, 706.2).